

THE PAST TIME OF RITUAL CELEBRATION OF WOMANHOOD: THE VEIL RITUAL IN SOCIAL MEMORY

Özge ÇAKMAK¹

Researcher., Bartın university- Türkiye

Abstract:

Society meticulously control the establishment of the family institution. They operate these control mechanisms through social norms and rituals. In the cultures of societies that develop detailed norms and rituals in the formation of family, there are concerns that children should grow up under the supervision of parents. They also socially mark fatherhood rights through these rituals. To ease this anxiety within the scope of norms, society defines each stage of marriage, engagement, marriage, and divorce. Rites of passage also point to the beginning of life's stages and promise statuses to the individuals. Furthermore, they are dramatic guidebooks that reflect society's shared beliefs and values formed around gender, status, and age within their socio-cultural dimensions. In my research, the marriage transition ritual compiled during fieldwork conducted in Bartın and Karabük, located in the Black Sea Region of Turkey, focused on the ritual celebration of womanhood in the frame of social norms. The volunteer informants who participated in my research were chosen among the women who were the last actors of the veil ritual. In this context, my fieldwork's result also represents the social memory formed around the way. During the fieldwork, I recorded the oral history of the way abandoned in modern times. Since oral history focuses on the experiences of social actors, I aimed to present the reflection of the veil rituals in the social memory of women who are the last practitioners of the ritual.

Key words: Social Memory, Ritual, Transitional Marriage Rites, Veil Ritual.

 <http://dx.doi.org/10.47832/2717-8293.23.2>

¹ cakmakozge195@gmail.com

RITÜELLE KADINLIĞI KUTLAMANIN Dİ'LI GEÇMİŞ ZAMANI: TOPLUMSAL BELLEKTE DUVAK RITÜELİ

Özge ÇAKMAK

Özet:

Toplumlar aile kurumunun tesis edilmesi süreçlerini itina ile denetler. Bu denetleme mekanizmalarını da sosyal normlar, ritüeller üzerinden işletirler. Ailenin kurulması sürecinde detaylı normlar ve ritüeller geliştiren toplumların kültürlerinde aile kurumu içinde dünyaya gelecek çocukların norma uygun anneler ve babalar gözetiminde büyümesi hakkında kültürel kaygıları vardır. Toplumlar bu kaygıyı norm sınırları içinde azaltmak için evliliğin her aşamasını (sözlenme, nişanlanma, nikah) aşamalarını işaretleyerek ritüellerle tanımlarlar. Geçiş dönemi ritüelleri, yeni bir yaşama ve döneme işaret ederler. Geçiş dönemi ritüelleri, bireye yeni statüler kazandırır. Bu ritüeller, yeni bir yaşama ve döneme işaret ederler. Öyle ki, bunlar sosyo-kültürel boyutuyla toplumların yaş, cinsiyet, statü kavramları çevresinde ortak inançları ve değer yargılarını yansıtan dramatik kılavuzlardır. Bu araştırmada Bartın ve Karabük ili sınırları içinde saha araştırması ile derlenen evlilik geçiş dönemi ritüeli duvak taze gelinin genç kızıktan kadınlığa sosyal normlara paralel bir şekilde geçişinin kutlanması paralelinde incelenecektir. Araştırmaya gönüllü katılan kaynak kişiler kendisine duvak ritüeli yapılan son kadınlar arasından seçilmiştir. Bu bağlamda araştırmanın özgün sonuçları genç kızıktan kadınlığa geçişin deneyimli kadınlar nezaretinde ritüelle kutlanmasının toplumsal bellekteki izlerini de sunmaktadır. Sözü geçen ritüel, bugün geleneksel evlilik geçiş dönemi ritüellerinin uygulanması bakımından terk edilmiş bir toplumsal uygulama olduğu için, bir ritüelin sözlü tarihinin kaydedilmesi söz konusudur. Sözlü tarih geçmişin aktörlerinin deneyimlerine odaklanır. Bu minvalde, araştırma kapsamında kadınlığın ritüel kutlaması duvak ritüelinin sözlü tarihinden hareketle toplumsal bellek açısından değerlendirmesi yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Toplumsal Bellek, Ritüel, Evlilik Geçiş Dönemi Ritüelleri, Duvak Ritüeli.

Giriş

Yazılı tarih geçmişe ait olan olayları ve deneyimleri tarihi yazanın öncelikleri paralelinde kâle alır. Çok nadiren de olsa kimi zamanlarda tarihçi, unutulmuş bir olayı gün yüzüne çıkarabilir ve/veya hatırlatabilir. Buna karşılık sözlü tarih geçmişin aktörlerinin deneyimlerine odaklanır. Bu açıdan ele alındığında sözlü tarih araştırması, “tarihsel açıdan önemi olan olayları görme şansını yakalamış, sıradan insanların deneyimlerini ya gelecek kuşaklara aktarmak amacıyla ya da yazılı tarihi tashih etmek amacıyla yapılan sistematik görüşme yöntemidir” (Karataş, 2018, s. 154). Çünkü bazı olaylar, bellekte derin izler bırakabilir. “Hafızamız, öğrenilmiş tarihe değil, yaşanmış tarihe dayanır” (Halbwachs, 2021, s. 53). Bir olay aynı anda birden çok bilinci etkiler ve bu bilinçler ortak bir kolektif bilinçte birleşirler.

Bir davranış, olay veya durum tekrarlanma ile ritüel haline gelmektedir. “Ritüel, onu kullananların dikkatini özel bir önem taşıdığına inandığı düşünceye ve duyguya sevk eden, simgesel nitelik taşıyan kurallarla icra edilen düzenli etkinliklerdir” (Lukes, 1975, s. 291). Bu etkinlikler, ritüel esnasında icra edilir. Her ritüelin mutlaka bir amacı bulunmaktadır. “Ritüel, kimlik sisteminin alt yapısını, onu kollayan anlamın aktığı kanalları, damarları oluşturur” (Assman, 2015, s.153). Ritüel esnasında birtakım performanslar sergilenir. “Performans, ritüelin en belirgin özelliğidir. Öyle ki, bu ritüeli semboller vasıtasıyla bir kültürel iletişim sistemine dönüştürür. “Bağlamı ve düzeninin gelenekselliği, sabitliği, yoğunluğu ve derinliği açısından değişik seviyelerde şekillendirilmiş sıralı, kalıplı sözler ve davranışlar dizisidir” (Tambiah, 1985, s. 113-169). Dolayısıyla ritüeller, durağan değil, dinamiktir. “Ritüeller uzun yıllar aynı kalsa da, ritüel altına kodlanan anlam ve bağlam zaman içinde tekrar inşa edilir” (Fogelin, 2007, s. 58). Bununla beraber ritüelin zaman içerisinde yeniden inşa edilerek farklılaştığı ifade edilebilmektedir.

İnsan yaşamı hem fizyolojik hem de sosyal nitelikleri bakımından dönemlere ayrılır. Sosyal alanda bu dönemler geçiş dönemi ritüelleri ile işaretlenir. “Geçiş dönemleri hayatın fizyolojik, zihinsel, duygusal ve sosyal dönüş noktalarıdır. İnsanoğlu bu dönemlerin eşliğinde içten dışa ve nihayet sosyal anlamda kırılğan, savunmasız ve her zamankinden daha çok sosyal desteğe ihtiyaç duyduğu gibi, çoğunlukla doğa üstü alanın da desteğini yanına almak için bazı gelenekler, ritüeller tasarlar” (Karataş, 2022, s. 19). Bu sosyal dönüş noktaları, geçiş dönemi ritüelleridir ve çoğunlukla bir kutlama eşlik etmektedir. Geçiş dönemi ritüelleri, yeni bir yaşama ve döneme işaret etmektedir. Geçiş dönemi ritüelleri, bireye yeni statüler kazandırır. “Geçiş dönemi ritüelleri folklor disiplini açısından yaş, cinsiyet, statü kavramları çevresinde ortak inançları ve değer yargılarını paylaşan akran ve/veya hemcinslerin deneyimlediği sözlü, dramatik sosyal olaylardır” (Karataş, 2022, s. 23). Doğum, evlenme, ölüm vb. sosyal olaylar geçiş dönemini ifade etmektedir. Doğum ile hayata başlanmaktadır. Evlenme de bir nevi yeniden doğumu ifade etmektedir. Ölüm ise hayatın bittiği noktadır. “Geçiş dönemi ritüelleri sınırları iyi tanımlanmış bir pozisyondan eşit derecede tanımlanmış başka bir pozisyona geçişini mümkün kılmayı amaçlar” (Van

Gennep,1969, s. 3). Geçiş dönemi ritüelleri, statünün değişimini ifade etmektedir. H. Karataş (2022, s. 23), insanın geçiş dönemi ritüellerini kurgulama ihtiyacını, insanın hayatı doğum ölüm arasında sınırlı bir zaman içinde deneyimlediğinin farkındalığı ile ilişkilendirir:

İnsan, yaşamının doğum ve ölüm arasındaki zamanla sınırlı olduğunu bilerek yaşayan tek canlıdır ve hayatın fizyolojik, zihinsel, duygusal ve sosyal dönüm noktaları belirli sosyal olaylar eşliğinde deneyimler. Geçiş dönemi ritüelleri olarak adlandırılan bu sosyal olaylar, bireyin içinden geçtiği geçiş döneminin sunduğu yeni sosyal statünün, bu statünün gerektirdiği sorumlulukların ve yetkilerin toplum tarafından kutsal veya seküler bir düzen içinde onaylanmasıdır.

Bu bağlamda insan hayatının önemli eşiklerinden biri de evliliğdir. Evlilik, bireyin sosyal yapı içinde başka bir insan hayatının sorumluluğunu üstlenmeye, ebeveyn statüsüne geçişin eşliğinde bir süre beklediği geçiş dönemidir. Evlilik geçiş dönemiyle, birey yetişkinler dünyasına adım atmakla kalmaz, hayatını başka insanların hayatlarıyla evlilik bağıyla kurduğu akrabalıklar içinde yeniden konumlandırır. Türkçede evli kimseler için kullanılan “başı bağı olmak” ifadesi de evlilik geçiş döneminde bireye tanımlanan bu sorumlulukların sözle tanımlanmasıdır. “Evlilik, insan hayatında ‘geçiş dönemleri’ olarak bilinen, doğumla başlayıp ölene kadar devam eden sürecin en önemlilerindedir” (Aydemir, 2013, s. 623). Evlilik geçiş döneminin ritüeli düğündür. Düğün, evlilik bağıyla birbirinin hayatına dahil olan kadın ve erkeğin nikah akdinin toplumsal alanda ve kültürel görelilik paralelinde ilân edilmesidir. Düğünle, nikahın meşruiyeti sosyal bir zemin kazanır. Her ne kadar nikah da şahitlerin yazılı ve/veya sözlü beyanı ile onaylansa da düğün, çok daha geniş kitlelere evliliğin geçerli olduğunu eğlence işlevinin gölgesinde örtülü işleviyle duyurur. Ritüeller, aynı zamanda uygulanageldikleri toplumlarında yaşa, cinsiyete, statülere dair değer yargılarının, dünya görüşlerinin ve ideolojilerinin dramatik kılavuzlarıdır (Karataş, 2022, s. 23). Bu bağlamda, düğün ritüeli toplumsal cinsiyetin ataerkil ideoloji çerçevesinde şekillendiği toplumlarda belirli sosyal beklentilerin de evliliğin taraflarınca karşılanmasının beklendiği sosyal olaylara dönüşür. Duvak ritüeli de böyle bir beklentinin sonucu olarak ortaya çıkmış, genç kızlıktan kadınlığa geçiş yapan genç hanımların kadınlığa kabul ritüelidir. Bu minvalde sadece evli kadınların davetli statüsünde katılabildiği duvak ritüelinde genç kadın, evvelce kendisine tabu olarak tanımlanan cinselliğin bilgisi ve deneyimi ile kadınlar arasına kabul edilir. Ne var ki bu kabulün de ön koşulu, sosyo-kültürel anlamıyla genç kızlıktan kadınlığa geçişin sosyal normların sınırları içinde gerçekleşmiş olmasıdır: Düğünün en son safhası olan ‘duvak’ töreninin yapılmasında en büyük etken gelinin bakire olmasının kutlanması ve çevreye ilan edilmesidir. Düğünün ertesi günü tertip edilen “duvak” törenine gelenlere yemek ikram edilip, yöreye has çalgılar eşliğinde türküler söylenir, oyunlar oynanır (Eroğlu ve Özkanat, 2014, s. 273).

Duvak, düğünden sonra gelinin başrolde olduğu birkaç ritüelden biri olarak karşımıza çıkar. Nitekim, gelinin aktörü olduğu düğün ve duvak, doğumla kıyaslandığında kadının toplumsalın odağında olduğu, el üstünde tutulduğu bir geçiş dönemidir. Duvak, taze gelinin

kadınlığa kabul ritüeli olmakla birlikte, onun çeyizinin ve bekâretinin işaretlerinin de toplumsal onaya sunulduğu bir ritüeldir.

Metodoloji

Bu araştırmada Bartın ili sınırları içindeki köylerde ikamet eden, kendisine duvak ritüeli icra edilmiş on beş (15) evli kadınla gerçekleştirdiğimiz yarı yapılandırılmış mülakatların verileri üzerinden duvak geleneğinin toplumsal bellekteki yeri tasvir edilmektedir. Katılımcıların neredeyse tamamı ilkokul seviyesi öğrenim derecesine sahip olmakla birlikte, yaşları 46 ile 75 arasında değişmektedir. Mülakatlar yüz yüze gerçekleştirilmiş olup, mülakat sorularının kaynak kişilerin anlayacağı sadelikte olmasına itina gösterilmiştir. Bununla birlikte, kaynak kişiler araştırmaya gönüllü katılım sağlamış, bu minvalde etik onam formları mülakat sırasında imzalanmıştır. Sahada sadece ses kayıt cihazı kullanılmış, ses dosyaları tarafınca yazıya aktarılmıştır. Sesli görüşmelerin yazıya aktarımı sırasında Bartın ağız özelliklerine has kelimeler özellikle korunmuş, gerekli görüldüğü hallerde ilgili kelimelerin sözlük anlamı dipnotta açıklanmıştır. Mülakat soruları ana hatlarıyla dört gruptan oluşmaktadır. Kaynak kişilerin demografik özellikleri; duvak geleneğinin nasıl icra edildiği; ritüelin kaynak kişinin yaşadığı sosyal grup içinde sosyo-kültürel boyutuyla ifade ettiği anlamlar; toplumsal bellek açısından duvak ritüelinin nasıl ve hangi duygular eşliğinde hatırlandığı.

Araştırma sırasında kaynak kişi ve araştırmacı arasındaki yaş farkı, kaynak kişilerin özellikle cinsellik içerikli mülakat soruları karşısında çekingenlikle yanıt vermesine sebep olmuştur. Bu bağlamda araştırmacının hem genç hem de bekar olması, evli ve yaşlı kadın kaynak kişilerin duvak ritüelinin mezkûr işlevlerinin kaydedilebilmesi bakımından sınırlılıklara neden olmuştur. Ne var ki, araştırmacı çok yaşlı kaynak kişilerce cevaplanmakta tereddüt edilen bu sorunun cevabını görece genç hanımların mülakat sırasında destek olması, yarı yapılandırılmış mülakatlarımızın zaman zaman serbest görüşmeye dönmesi vesilesiyle alabilmiştir. Çalışmada sözlü tarih kuramından yararlanılmıştır. Katılımcılar, duvak geleneğinin son tanıklarından oluşmaktadır. Katılımcıların çoğu kendisine duvak yapılan kadınlardır. “Aynı olaya farklı noktalardan bakan görgü tanıkları belleklerinden çekip çıkardıkları anılarıyla aynı olayı farklı biçimlerde anlatıyorlar” (Danacıoğlu, 2001, s. 136). Aynı olayın farklı biçimlerde anlatılışı, ritüelin özelliklerinden değişmezlik ilkesini yansıtmaktadır. Bir sözlü tarih görüşmesinde katılımcının anlatışı esnasında jest ve mimikleri ipucu vermektedir. “İnsanların neyi, nasıl anımsayabildikleri, olayın üzerinden geçen zamanın bıraktığı ize, yaşam sürecinde kişiliğin, kültürel kodların aldığı biçime ve nihayet görüşme sürecinde araştırmacıyla girilen ilişkiye bağlıdır” (Danacıoğlu, 2001, s. 140). Yaşlı bireyler ile çalışma esnasında görüşme farklı noktalara kaymaktadır. Çünkü yaşlı bireyler, sorulan sorular dışında hiç ilgilenilmeyen alanları hatırlamaktadır. “Tarihin katılımcı ve tanıklarının anılarına ulaşmanın daha iyi bir yolu, soruları kişiye karşılıklı konuşma yoluyla sormaktır. Konuşmanın içerdiği sorular ve

cevaplar daha sonra kullanılmak üzere kaydedilirse sözlü tarih yapılmış olur” (Kyvig ve Marthy, 2011, s. 73). Sözlü tarih ile yazılı belgelerde görülemeyecek pek çok ayrıntıya ulaşılabilmektedir.

Kadınlığın ritüelle kutsanması: “Kutlu olsun, kutlu olsun!”

Ritüelin oluşumunda süreç bir dizi formda gerçekleşir. “Ritüel sürecinde iletişime konu olan mesajın ileteni de alıcısı da ritüele katılanlardır” (Rappaport, 1992, s. 250). Duvak günü ritüeline katılanlar sadece kadınlardır. Duvak gününde kadının iffetinin ve ikinci hayatına başlamasının ilanı gerçekleşmektedir. Ritüelin mesaj içeriği de gelinin sosyal normların sınırları içinde genç kızlıktan kadınlığa geçişinin, kadınlığa benzer bir ritüel onayla geçiş yapanlarca teyit edilmesidir. Böylece, kadınlık payesinin hak edilmiş bir unvan olarak taze geline evvelce bu ünvanlı alan kadınlarca taltif edildiği bu ritüelde C. Bell’in ritüel kriterleri görünürlük kazanır: Formalizasyon, geleneksellik; arkaik ve anakronik elementler içerir. Bugün duvak geleneği uygulanmamakla birlikte geçmişe özgü bir ritüeldir. Üçüncüsü değişmezlik; ritüel, çoğunlukla tekrara dayalı yapıdır. Hem geleneksel hem değişmemiştir. Nitekim, duvak ritüeli işlevini kaybetmesine rağmen ritüel olduğu gerçeği değişmemektedir. Dördüncüsü; ritüel, katı kurallar eşliğinde icra edilir. Beşincisi; ritüel, kutsal referansta bulunur veya kutsal sembolizm içerir. Ritüelde kutsanma bağı bulunmaktadır. Örneğin, Ataman (1994) Safranbolu’da duvak günü ritüelinde “Kutlu olsun, kutlu olsun” söz dizimi bulunduğunu ifade etmektedir.

Ritüeller, durağan olmamakla birlikte dinamik ve akış halindedir. Dolayısıyla bu da ritüellerin zaman içerisinde değişime uğramasına sebep olabilmektedir. Schechner (2015, s.258), ritüeli sabit fikirlerin güvenlik kasası değil, pek çok durumda yeni malzemeler üreten ve geleneksel edimleri yeni biçimlerde tekrar bir araya getiren dinamik performatif sistemler olarak ifade eder. Ritüeller, zaman içerisinde değişime uğrayabilirler. Sözlü tarih içerisinde, duvak ritüeline diğerlerine göre daha uzak bir geçmiş zamanda tanıklık eden katılımcılar, o günün eğlencesinde kaşık çalındığını ve türküler söylendiğini anlatmaktadır. Nitekim, daha yakın zaman içerisinde tanıklık eden katılımcılar ise orkestranın varlığından söz etmektedir.

İnsanlar, belli amaçlar için ortak eylem gösterir. İnsanların gerçekleştirdiği ortak eylemler, ritüeli meydana getirmektedir. Girard (2003), her ritüelin belli durumlarda belirgin bir amaca yönelik olduğunu belirtmekte ve bir ritüelin gerektiğinde birden fazla amaca da hizmet edebildiğini ifade etmektedir. “İcat edilmiş gelenek, alenen veya zımnen kabul görmüş kurallarca yönlendirilen ve bir ritüel, sembolik bir özellik sergileyen geçmişle doğal bir paralellik, süreklilik göstererek tekrara dayanan, belli değerler ve davranış normlarını aşılama çabasına çalışan pratikler kümesidir” (Hobsbawn, 2009, s. 2). Dolayısıyla icat edilmiş gelenekte bir ritüel özelliği göstermektedir. “Sıradan davranışın yineleme ve ritim yoluyla kendi alanını belirleme konularıyla ilgili özgün işlevlere hizmet eden özel davranış dizilerine dönüştürülmüş halidir” (Schechner, 2015, s. 259).

Gerçekleştirilen araştırma doğrultusunda Bartın ilinde böyle bir söz diziminin mevcut olmadığı görülmektedir. Safranbolu örneğinde ise bu söz dizimi mevcut olmakla birlikte “kutlu olsun” sözleri gelinin Tanrı tarafından kutsanmasıyla ifade edilmektedir. Bu söz dizimi, Tanrı’dan kutsanmayı istemekle anlamlandırılabilir. Safranbolu’da gerçekleşmiş olan bu ritüel, formalizasyon aşamasında kutsal bağ ile ilişkilendirilmektedir.

Safranbolu’da duvak gününe paça günü adı verilmektedir. Kadınlar bu paça gününe gelini görmek için gelmektedir. Duvak, elinde oklava bulunan bir kadın tarafından açılmaktadır. “Elinde oklavacı bulunan bir kadın, gelinin duvağına bu oklavacı dolar ve her dizeye ritmik uyumla duvağı açıp kapayarak dua eder gibi geline öğüt vermeğe başlar:

Kutlu olsun kutlu olsun

Evde dirliğin datlı olsun

İki oğlun bi kızın olsun

“Ahır âkıbetin hayırlı olsun” (Ataman, 1994, s. 98-99)

Duvak günü farklı merasimleri içinde barındırmaktadır. Örneğin: “Gelin kadun ayağa kalktığı vakit ihtiyar bir kadın eline öküzlerin çift sürdüğü züle² ile bir dut dalı bir oklavaç, bir ip, bir balta alır. Bu merasime ‘Gelin kadına duvak serpmeye merâsimi’ derler” (a.g.e. 372).

Safranbolu ve Bartın’ın duvak günü eğlencesi benzerlikler taşımakla birlikte birçok açıdan farklılıklarda göstermektedir. Koşay (1944), kadınlar ortada ikişer ikişer oynarlar. Gelinin avucuna buğday verilir ve sağdııcıyla hafif bir surette oynatırlar. Gelinin elinden dökülen buğdayı bereket diye toplarlar. Eğlence esnasında gelinin eline buğday verilmesi Bartın’da görülen duvak günü eğlencesinde yer almamaktadır.

Nitekim, Bartın’ın komşu ili Safranbolu’da duvak günü çeşitli aşamalardan geçmektedir. Bartın’da taze gelinin genç kızıktan kadınlığa geçiş döneminin kutlanmasında farklı birtakım eğlenceler görülmektedir. Bu duvak günü eğlencelerinin, sosyal normlara uygun bir şekilde ilerlediği tespit edilmiştir. Kadınlar, erkeklerin bulunmadığı ve kendi aralarında eğlenebildikleri özel alanda eğlencelerini icra etmektedir. Gelinlik çağındaki genç kızlar, türkü söyleyerek eğlencenin odağında bulunmaktadır. Kaşık ve tepsi çalan kadınlar ise bekâr genç kızlara eşlik etmektedir. Köse’ye (2003, s.106) göre bugün için ‘duvak’ sadece gelinin başında yer alan ve ne için takıldığı giderek unutulmuş beyaz bir tülü hatırlatır olmuştur.

Düğünün son aşaması: Duvak Ritüeli

Düğün, Türk kültüründe belli aşamalardan geçmektedir. Geçmişte yapılan ve günümüzde etkisini kaybeden bir ritüel vardır ki o da duvak günüdür. Bartın’da ‘duvak

² Öküzlerin tahtadan boynuna geçirilen boyunduruk.

günü' olarak bilinirken yöreden yöreye, bölgeden bölgeye ismi değişmektedir. Bu geleneğe Hatay'da suphe günü, Yörükler'de kâkül günü, Sinop'ta samat günü, Safranbolu'da paça günü, Kütahya'da gerdek ertesi, Kastamonu'da semet ve gelin görme adı verilmektedir. (Koşay,1944; Ataman 1994) Geçmişte yakın akrabalara, komşulara, civar köylere düğüne davet edilirken düğünün ertesi günü duvak günü olduğu bilinmektedir. Duvak günü ritüeli için ayrı bir davet yapılmadığını Esmâ (2022), şu sözlerle ifade etmektedir: “Düğüne söyleniya ya zaten o gün düğüne söylendiği gün duvak olduğunu biliyala zaten”. Düğüne davet edildiğinde duvak gününün de ne zaman olacağı bellidir. Duvak gününün kadınlar arasında olduğu bilinmektedir. Erkekler gelse de eve çıkmamakta evin önünde oturmaktadır. Ayrıca çoğunlukla evli olanların katıldığı ifade edilmiştir. Safranbolu'da “Cuma günü merasim başlar. Bu da kız tarafından kadınlar sürü sürü gelini görmeye gelirler”(Ataman,1944, s. 317) Bartın' da ise ulaşılan veriler doğrultusunda hem kız hem de erkek tarafından katılanlar olduğu bilgisi kaydedilmiştir.

Duvak gününün yapılmasının amacı; gelinin, kaynak kişilerin tabiriyle kız mı kadın mı olduğunu görmektir. Dolayısıyla gelinin iffeti olgusu burada öne çıkmaktadır. Duvak günü, gelinin iffetinin bozulup bozulmadığını öğrenmek isteyenlerin gelip gördüğü bir davettir. Örneğin, Funda (2022) tarafından davetin amacı şu sözlerle anlatılmaktadır: “Gelin odası çeyizlerle yaptığı çeyizlerle süslenir. Ondan sonra süslenen çeyizin içine gelinin o geceki bakirelik mendili asılır ipe. Duvağa gelen insanların görmesi için”. Ayrıca duvak günü gelinin çeyizleri de sergilenmektedir. Duvak günü davetliler, sadece gelinin iffetini öğrenmek için değil yaptığı çeyizleri görmek içinde gelmektedir. “Duvak eğlencesi gelinin şerefine, bir anlamda onun bekâretini gerdek gecesine kadar muhafaza etmesi sonucu yüzünün ak çıkmasını kutlamak üzere düzenlendiği için genellikle oğlan ve kız tarafının kadınları ile genç kızların katılıp yemekli ya da yemeksiz, ikramlı ya da ikramsız, çalgılı ya da çalgısız bir toplantıdır” (Köse,2003, s. 99). Duvak gününün yapılma amacını Burcu (2022) ise şu sözlerle ifade etmektedir: “Duvak şu anlama gelir mesela şimdi duvak yapılır. Duvak yapılmazsa duvak kızın gururudur yani duvak yapılmazsa o duvak kızın her şeyi açığa çıkmaz”. Burada duvak gününün gelinin gururu olduğu belirtilerek aslında yine iffete işaret etmektedir. Eğer gelinin iffeti daha önce bozulmuşsa gelin, baba evine geri gönderilmektedir. Gelin gönderildiğinde ise duvak günü iptal olmaktadır.

Yemek ritüeli hususunda, duvak gününde sofralar kurulurdu ve o sofralarda çeşit çeşit yemekler olurdu. Duvak günü ritüeli, bir kutlamayı içermektedir. Gelinin dünyaya bir kadın olarak tekrar gelişinin kutlanması söz konusudur. Yemek ikram etmek bir hediyedir. Misafirler, duvak gününe geldiği için hediye olarak yemek ikram edilmektedir. Yemek yeme ritüeli; dostluk, arkadaşlık ve muhabbetle ilişkilidir. Ayrıca yemek yeme, paylaşma ve birlik beraberlik anlamlarına da gelmektedir. “Sosyal yeme-içe ritüelleri açıkça birleşme ritüelidir. Duygudaşlığın bir olmanın ritüelidir” (Van Genep, 1969, s. 29). Örneğin; yeme-içe ritüeli, Kamuran (2022) tarafından şu sözlerle anlatılmaktadır: “Yemekleri aşçı tutuluyodun. Köyde bir aşçı olup bir hafta bir şey hani bir hafta falan sürüyodu düğün o zaman. Bitene kadar dururdu. Duvak günü akşam giderdi. Bugün giderken de bir bohça hazırlanı gelin ona. Bu

aşçıya da bohça verilirdi”. Düğünler için aşçı tutulduğu ve aşçıya giderken bohça verildiği belirtilmiştir. Hatice (2022), duvak gününde bulunan ikramları şu şekilde anlatmaktadır: “Börek, yufka böreği onun üzerine tavuk koyulurdu. Ne olursa et, çorba, pilav, fasulye yemeği, kompostusuydu, tatlısıydı, böreğiydin öyle ikram olurdu yani.” Duvak gününde yemek verip vermeme ailenin ekonomik durumuyla ilişkilidir. Fakat ulaşılan bilgiler sonucunda duvakgününde mutlaka sofralar kurulup yemek ikramı yapıldığı anlaşılmıştır. Dolayısıyla Bartın’ın ekonomik durumunun düğün yapmaya ya da ikramlar sunmaya elverişli olduğu söylenebilir. Duvak ritüelinin daha çok kırsal alanlarda icra edildiğine kanıt olarak Funda’nın (2022) şu sözleri verilebilir: “Özellikle köy ekmeği verilirdi. Hazır ekme almazlardı. Serme o tarz yemekler”.

Duvak günü kurulan sofranın ortasına boş bir tabak konularak içine para atılırdı. Bir nevi yeni evli çiftin eksikliklerini tamamlamak için yapılmaktadır. Örneğin; Esra (2022) tarafından şu sözlerle anlatılmaktadır: “Para atılırdı geline. Gelin evine katkı olsun diye”. Şaziye (2022) ise sofranın ortasına atılan paranın gelinin ihtiyaçlarına harcandığını şu sözlerle anlatmaktadır: “Gelinin ihtiyaçları alınıyordu. Aileler böyle bir araya toplanıyordu mesela kız tarafının akrabaları falan gelinin ihtiyaçlarını alıyolardı”. Kamuran (2022), paranın sofraya değil de gelinin eline verildiğini ifade etmektedir: “Sofrada gelini çağırılır her sofraya. Gelin de onlarla oturup bir avucuna parası verilir. Gelinin avcuna verilmeyen para o zaman başkasına gitmiş oluyo”. Kendisi de aynı geçiş döneminde gelin statüsünde yer alan kaynak kişiler, kadınla empati yaparken; kendilerine zamanında verilmeyen harçlıkları “gelinin avucuna vererek” nereye gittiğinden emin olmaktadır. Kayınvalidenin de geline para verdiği bilinmektedir. Duvak sabahı gelin getirdiği tatlıdan kayınvalidesine kayınbabasına ikram eder. Burcu (2022) tarafından şu şekilde anlatılmaktadır: “Bana embarini³ önce göster kızım der. Ondandır yerim seni tatlımı der. Embarisini gördüğü zaman para verir.”Embarisi diye adlandırılan katılımcıların tabiriyle gelinin, kız mı kadın mı olduğunun göstergesidir. Dolayısıyla burada gelinin iffetinin izi görülmektedir. Gelinin iffeti bozulmamışsa kayınvalidesi tarafından ödüllendirilmektedir. Kayınvalideler geline verdikleri bu harçlıkla bir yandan sembolik olarak gelinlerinin iffetine işaret eden bulguları onaylarken; diğer yandan da gelinlerinin kadınlığa geçişini kutluyor olmaktadır.

Araştırmamız, gelinlerin bu geçiş dönemi ritüeli sırasında gelinlik veya temiz beyaz bir elbise giydiğini göstermektedir. Söz konusu elbisenin beyaz oluşunun da sembolik boyutuyla yeni bir başlangıca işaret etmesi muhtemeldir. Hatice (2022), duvak ritüelini icra ederken ne giydiğini şu şekilde dile getirmektedir: “Gelinlik giyen gelinlik giyiyo. Gelinlik alamayanda beyaz bi elbise”. Köse’nin (2003, s. 97) ifadesi, bazı bölgelerde ise yeni geline bu özel günde, o yöreye has kıyafetler giydirilir. Nitekim Hatay’da ve İnönü-Eskişehir de gelin, o yerleşim bölgesinin milli giysilerini ya da o giyim tarzıyla birlikte günün şartlarına uydurulmuş giysilerini giyer. Başına da üzeri pullarla işli kırmızı bir yemeni örtünür.

³ Embare kavramının yerel ağızdaki anlamı, kadının iffetinin işaretidir.

Duvak ritüelinde gelinin duvağı hep açık durmaktadır. Hatice (2022) tarafından şu sözlerle anlatılmaktadır: “Yok o duvak açma yok. Çünkü damat olmadığı için. Duvak zaten geride devamlı”. Ayşe (2022) ise şu şekilde ifade etmektedir: “Duvak gelini almadan sonra açık oluyo. Gelin alma zamanı kapalı oluyo. Şimdiki zaman gibi gelin alırken kapalı duvağı kapatıyolar ya”. Düğünden sonra damat, gelinin duvağını açmakta ve duvak bir daha kapanmamaktadır. Duvak ritüelinin Safranbolu varyantında ise elinde oklava olan bir kadın duvağı açmaktadır.

“Herkes geldikten ve her şey tamam olduktan sonra sıra gelinin yüzünün açılmasına gelir. Duvak açılması da ayrıca bir meseledir. Elinde oklavacı bulunan bir kadın, gelinin duvağına bu oklavacı dolar ve her dizeye ritmik uyumla duvağı açıp kapayarak dua eder gibi geline öğüt vermeğe başlar:

Kutlu olsun kutlu olsun

Evde dirliğin datlı olsun

İki oğlun bi gızın olsun

Âhır âkıbetin hayırlı olsun” (Ataman, 1994, s. 98-99)

Duvak açma bir ritüeli oluşturmaktadır. Bilindiği üzere duvak açma daha çok yatak odasında gerçekleşmektedir. Duvak açma, gelinin genç kızlıktan kadınlığa geçişinin son evresini temsil etmektedir. Bartın’da da duvak açma ritüeli bu şekilde gerçekleşmektedir. Duvak günü ritüelinde gelinin duvağı açıktır. Gerdek gecesi duvak açıldıktan sonra bir daha kapanmamaktadır.

Duvak ritüelinde kadınlar arasında birtakım eğlenceler gerçekleşmiştir. Filiz’in (2022) şu sözleri daha iyi açıklayabilir: “Duvak geleneği eğlence yani gecen köyünün şeysi gızla delikanlıla, gızla türkü çağırıp delikanlıla oynayala. Yani toplanıp eğlence yapıyala”. Ümran (2022) tarafından hatırlanan türkü sözleri şu şekildedir: *Şapkayı atsaya, Yerlere yatsaya, Benüm sevdiğüm oğlan zigarayı atsaya. Derledin. Seven biliya yangun olduğunu atıya. Öyle anlaşyaladın. Telefon mu va.* Burcu (2022) şu şekilde dile getirmektedir: “A benim aslan yârim. Oraya yaslan yârim. Orası senin incidir. Gel bağrıma yaslan yârim”. Kamuran (2022) tarafından ise şu şekilde söylenmektedir: *İki tahta çakarız, arasından bakarız. Biz Bartınlıyız erkekleri yakarız.” Hani böyle türküler söylerlerdin, birbirlerine.* Genç kızların cama çıkarak türkü söylediği erkeklerin ise aşağıdan onları dinlediği belirtilmektedir. Ayşe (2022), erkekler ve genç kızların kendi aralarındaki anlaşma şeklini şu şekilde anlatmaktadır: *Kaset koyarlardın öyle oynarlardın. Ondan önce yaşlılar, kaşık çalıp kaşıkla oynarlardı. Öncekiler öyle yaparlarmış ama bizim zamanımızda yani bizim gençliğimizde onlar yoktu. Herkesin elinde bi teyip içine koy bi kaset oyna öyleydi.* Geçmiş yıllarda orkestra olmadığından kaşık çalıp oynama, tepsiyle oynama, türkü söyleme gibi eğlenceler mevcuttu. Günümüze yakın dönemde ise teyp ile eğlence gerçekleşirdi. Bartın’a komşu Safranbolu’da Paça günü olarak adlandırılan duvak gününde benzer eğlenceler olmakla birlikte farklı faaliyetlerde bulunmaktadır. “Kadınlar da türkülerle deflerle ahenk ederler. Ortada ikişer ikişer oynarlar. En nihayetle gelinin avucuna vererek sağdıçıyla hafif bir surette oynadılar, elinden dökülen

buğdayı bereket diye toplarlar” (Koşay, 1944, s. 317). Duvak ritüelinin Anadolu'nun diğer bölgelerinde de icra edildiği bilinmektedir. Örneğin Demren (2011) Sivas'ta düğünün ertesi günü 'duvak açma' yapılır. Gelin ortaya oturtulur ve başına kırmızı duvak (gelin alı) örtülür, 'başı bütün' iki kadın duvağı oklavaya sararak açarlar ve iki çocuğa verirler. Çocuklar da koşarak dışarıya çıkarlar, ellerinde ilk kimi görürlerse, gelinin ilk çocuğunun o cinsiyette olacağına inanılmıştır.

Sağdıç, duvak günü ritüelinde gelinin yanında duran ve ona o gün ne yapması gerektiğini öğreten biridir. Duvak ritüeli, bir boyutuyla cinsellikle ilgili bilginin tabu olduğu zamanları da hatırlamamıza vesile olur. Sağdıç unvanıyla karşımıza çıkan sosyal aktörün evliler arasından seçilmesi bu bilginin önemine dikkat çekmektedir. Örneğin; Beyhan (2022) tarafından sağdıçın rolü şu şekilde anlatılmaktadır: “Saldıçın 4görevi gelin utanmasını çekinmesin diye arkadaşlık yapıya yanında”. Kadriye (2022) ise şu şekilde ifade etmektedir: “O seni yönlendiriyö. Yani gelini yapması gereken görevleri saldıç o daha önce düğünü olduğundan biliya yaptıklarını. Seniy unuttuklarını o tekrarlaya”. Duvak ritüelinde, büyüklerin eli öpülmektedir. Duvak gününe gelen küçükler ise gelinin elini öpmektedir. Ayrıca gelin, gelen misafirlerle tokalaşmaktadır. Sağdıçın görevi ise önden geline bunları göstermektir. Şaziye (2022)'nin şu sözleri daha iyi açıklamaktadır: “Her gelene hoş geldin diyosun, büyüklerin elini öpüyosun. Öbürkilerle tokalaşıyosun. Öyle yani”. Sağdıç, yeni evlenmiş ve gelinin yaşlarında biri olmaktadır. Ayrıca sağdıç, daha çok damat tarafının yakınlarından olmaktadır. Burcu (2022) tarafından sağdıçın bekâr mı evli mi olduğu anlatılmaktadır: “Evli olacak yavrum. Ona her şeyi öğretecek ya o akşam her şeyi öğretecek ya. Evli olacak. Damadınki de evli olacak gızıyki de evli olacak”.

Duvak ritüeli etrafında oluşan halk inançlarının bugüne kadar korunduğu anlaşılmaktadır. Duvak günü yapılan işin hiç bitmeyeceğine dair bir inanış mevcuttur. Eğer gelin duvak günü ya da duvak gününün ertesi günü iş yaparsa işi hiç bitmeyecektir. Örneğin, “Düğünden sonraki gün geline iş yaptırılmaz. Şayet iş yaparsa ömür boyu işinin bitmeyeceğine inanılır. Bu inanç geline yüklenen rolün hafifletilmeye çalışılmasıyla ilgili olup ayrıca misafire hürmetin de bir göstergesidir. Bu gibi âdet ve inanışlar Anadolu'nun bazı yörelerinde de görülmektedir” (Bayar, 2020, s. 103). Bu bağlamda Funda'nın (2022) sözleri şu şekildedir: “Eğer duvak günü mesela nasıl diyim sana bir iş yaptın diyelim mesela kalktın bulaşık yıkadın. Hayatın boyunca o bulaşığın tezgahında bitmez. Sürekli o gün ne iş yaparsan o işini hiç bitiremezsin”. Örneğin, Büşra (2022) tarafından şu şekilde anlatılmaktadır: “Ben mesela zabah kalktım ev süpürdüm benim hiç işim bitmeye. Ne yapasay yap hiç işim bitmeye benim. Aslı oluya”. Ayşe (2022) bu inanışa inanmadığını şu sözlerle ifade etmektedir: “Yok be o hurafe gibi bişeyyani iş zaten var ki güzelim yapmazsan hiç bitmez ki yaparsan da bitmez yapmazsan da bitmez. Mantıksız bence o. İş her zaman yaparsan iş mesela evleniyosun çoluğa çocuğa karışiyosun iş illa hayatında zaten iş”. Halime (2022), bu inancın batıl inanç olduğunu şu sözlerle anlatmaktadır: “O önceden o

⁴ Bartın yerel ağzında sağdıç anlamına gelir.

batıl inanç gibi o inanca bağlı bişey. Onu kafaya öyle yerleştürüsey, kalbiye öyle gorsay öyle gide”. Katılımcılar, bu anlayışın bir nevi batıl inanç olabileceğinden söz etmiştir. Ümrân (2022) ise gelinin duvak günü iş yaptığını ama ertesi gün yapmadığı şu sözleriyle dile getirmektedir: “Duvaktan ertesi gün yaptumayala. Duvak günü yapıyoz”. Bunun nedeni; gelinin, sabah kalktıktan sonra çeşmeye gitme, ev süpürme vb. pek çok işi misafirler gelmeden önce bitirmesi gerektiğidir. Ritüel, kadının ömrünün de sayacını sıfırlamaktadır. İleride bunu bir kez de menopozda sıfırlayacaktır. Buradan bakıldığında geçiş dönemi ritüelleri kadın hayatının doğumdan ölüme uzanan yaşamını ritüellerle işaretler. Bu süreçte insan fizyolojinin en gözde hallerinin daha detaylı ritüellerle çevrelenmesi de bu bakımdan anlamlıdır. Karataş’ın (2022, s. 32) da kaydettiği gibi araştırma sahasında da kadınların ömürlerini evlilik ve menopoz arasında kalan zamanlar üzerinden tanımlaması da bu tespitimizi doğrulamaktadır. Başka bir ifadeyle evlilik kadının, ikinci doğum tarihi olarak sembolik bir anlama da sahiptir. Benzer bir açıklamayı A. Aydemir’in (2013, s. 624) çalışmasında da görebiliriz: “Baba evinden ayrılıp, mitolojik bir göçten sonra koca evine ulaşan gelin için önceki yaşamından farklı yeni bir zaman ve yeni bir mekân söz konusudur. Bu bakımdan ‘duvak’ sözü baba evi için bir kapalılığı ifade ederken, koca evi için yeni bir doğumu ifade etmiştir”

Sonuç

Bireylerin belleklerinde yer alan deneyimler, geçmiş yaşantısına bağlıdır. Geçmişte yaşanan deneyimleri, nedensellik bağlantıları ile hatırlamak mümkündür. Bir olay, durum vb. hatırlanmak istediğinde belleğe başvurulmaktadır. Yalnızca bireyin içinde bulunduğu olaylar dâhil çoğu deneyim, bireye çevresindekiler tarafından anımsatılmaktadır. Nitekim, çevresindeki kişilerin orada bulunmasına gerek yoktur. Çünkü bireyin belleğinde, diğerleri her zaman bulunmaktadır. Bireyin dışındakiler de ortak bir şekilde bu deneyimleri paylaşmaktadır.

Bir eylem, belirli bir noktaya ulaştıktan sonra tekrarlanmaya başlar ve daha sonra bu eylem ritüele dönüşür. Tekrarlanan bu eylem, düzenli bir şekilde ilerler. Ritüel içerisinde söz kalıplarını barındırır. Ritüel, geleneksellik içermekle kalmaz; aynı zamanda da katı kurallar içerir. Bu bağlamda ritüeli icra edenler, kurallara uyulması gerektiğini bilerek davranış sergiler.

İnsan, hayatta yaşadığı sosyal olaylarla geçiş dönemine girmektedir. Geçiş dönemi bireye, yeni sosyal statü ve bu sosyal statülerin gerektirdiği roller tahsis etmektedir. Bir geçiş dönemi ritüeli olarak tanımlanan evlilik, toplumun gelenek ve göreneklerine göre yapılmaktadır. Türk toplumunda oluşumu çok değerli olup eğlencelerle kutlanmaktadır. Duvak ritüeli ise gelinin başrolde olduğu eğlencelerden biridir. Duvak günü, genç kızın kadınlığa geçişinin toplumsal onaya sunulduğu bir ritüeldir.

Genellikle düğünün son aşamasını teşkil eden duvak ritüeline, gelin ve damat tarafı teşkil eder. Gelen davetlilere sofralar kurulup yemekler ikram edilir. O kurulan sofranın

ortasında bir boş tabak olur ve içerisinde para atılır ya da o para, gelin sofraya çağrılarak onun eline teslim edilir. Atılan ve geline verilen para, onun ihtiyaçlarının giderilmesi içindir. Duvak gününde eğlenceler olur. Kaşıkla oynama, türküler söyleme biraz daha günümüze geldikçe de teyple oynama bulunmaktadır. Genç kızlar camdan türkü söylerken erkekler ise camın altında onları dinlemektedir. Nitekim, sadece duvak ritüeline kadınlar katılmakta dolayısıyla kadınlar arasında bir eğlence gerçekleşmektedir. Gelin, sağdıçıyla beraber gelen misafirlerin elini öpmekte ve daha sonra bir sandalyede oturmaktadır. Sağdıç, yeni evli biri olduğundan dolayı geline her şeyi öğretir. Gelin de kimi zaman oturduğu sandalyeden kalkar ve eğlenceye katılır. Ayrıca bir inanç vardır ki gelin duvak günü ya da ertesi gün hiç iş yapmamalıdır. Eğer gelin duvak günü iş yaparsa hayatı boyunca işinin hiç bitmeyeceğine inanılmaktadır.

Taze gelinin iffeti daha önce bozulmuşsa duvak ritüeli icra edilmemektedir. Gelin, babasının evine geri gönderilmektedir. Gelinin iffeti bozulmamışsa da kayınvalidesi tarafından ödüllendirilmektedir. Kayınvalide, eşinden aldığı harçlığı gelinine vermektedir. Bu noktada gelininin kadınlığa geçişinin kutlanması söz konusudur. Nitekim, gelinin duvak ritüeli icrası esnasında gelinlik veya temiz beyaz bir elbise giymesi de yeni bir başlangıca işaret etmektedir.

Günümüzde duvak ritüelinin etkisini kaybettiği bilinmektedir. Bunun nedeni olarak birçok faktör sıralanabilmektedir: Birincisi; çiftler, artık evlendikten sonra 'balayı' ile adlandırılan tatile çıkmaktadır. İkincisi; evlendikten sonra gelin ile damadın ayrı bir eve çıkmasıdır. Dolayısıyla gelin, kayınvalide ile bir arada yaşamamaktadır. Gelinin, kayınvalidesine kanıtlanması gereken iffet olgusu da ortadan kalkmaktadır. Üçüncüsü ve belki de en önemli neden; kadının kamusal alana çıkması ve 'kendi ayakları üzerinde duran' bir kadın profili yaratmasıdır. Bu bağlamda duvak ritüelinin ekonomik koşullarla da ilişkili olduğu belirtilebilmektedir. Kaynak kişiler, hiyerarşi içerisinde ev hanımı statüsünde yer alan almaktadır. Nitekim, gözlemlerimiz sonucunda artık kadınların iş yaşamında yer aldığı görülmektedir. İş yaşamında yer alan kadın ise istemediği bir konum içerisinde olmaktan kaçınmaktadır. Ekonomik bağımsızlığını kazanan kadın, ataerkil toplum içerisinde boyun eğmemektedir. Bunları takiben duvak ritüelinin gelecekte de icra edileceğine olan inancımız azalmaktadır.

Kaynakça:

- Assman, J. (2015). *Kültürel bellek*. A. Tekin (Çev.), Ayrıntı Yayınları.
- Ataman, S. Y. (1994). *Eski Safranbolu hayatı*. S. Şenel (Haz.), Grafik.
- Aydemir, A. (2013). Türk Dünyasında bazı düğün terimleri ve 'Al Duvak' geleneği üzerine. *Turkish Studies*, 8(9), 619-655.
- Bell, C. (1997). *Ritual: Perspectives and dimensions*. Oxford University.
- Danacıoğlu, E. (2001). *Geçmişin izleri: Yanıbaşımızdaki tarih için bir kılavuz*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Eroğlu, E.ve Özkanat, Z. (2014). Unutulmaya yüz tutmuş bir gelenek "Duvak Töreni". *Dil, Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, (3), 272-278.
- Fogelin, L. (2007). The archaeology of religious ritual. *The annual review of anthropology*, 36, 55-71.
- Girard, R. (2003). *Şiddet ve kutsal*. N. Alpay (Çev.) İstanbul, Kanat Kitap.
- Halbwachs, M. (2021). *Kolektif hafıza*. B. Barış (Çev.), Heretik Yayınları.
- Hobsbawm, E. (2009). Introduction: Inventing tradition. E. Hobsbawm ve T. Ranger (Ed.) içinde. *The Invention of Tradition* (1-15). Cambridge University.
- Karataş, H. (2022). Asmaları ağlatan kadınlar: Menopoz geçiş döneminde kara talihin ritüel transferi. *Folklor/Edebiyat*, 28(109), 19-38.
- Koşay, H. Z. (1944). *Türkiye Türk düğünleri üzerine mukayeseli malzeme*. Maarif Vekilliği.
- Köse, N. (2003). Türk düğünlerinde gerdek sonrası duvak geleneği. *Milli Folklor*, 8(60), 92-109.
- Kyvig, D. E. ve Marty, M. A. (2011). *Yanıbaşımızdaki tarih*. N. Özsoy (Çev.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Lukes, S. (1975). Political ritual and social integration. *Sociology*, 9 (2), 289-308.
- Rappaport, R. A. (1992). Ritual. R. Bauman (Ed.) içinde, *Cultural Performances, and Popular Entertainments* (249-259), Oxford University.
- Schechner, R. (2015). *Ritüelin geleceği*. Dost Yayınevi.
- Tambiah, S. J. (1985). *Culture, thought, and social action*. Harvard University.
- Van Gennep, A. (1969). *The rites of passage*. M. B. Vizedom ve G. L. Caffee (Çev.), University of Chicago.

Sözlü kaynaklar:

Hatice (2022), 1973 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı ile 25.03.2022 tarihinde Bartın'da yapılan görüşme.

Esra (2022), 1959 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı ile 25.03.2022 tarihinde Bartın'da yapılan görüşme.

Funda (2022), 1975 doğumlu, ilkokul mezunu, aşçı ile 31.03.2022 tarihinde Bartın'da yapılan görüşme.

Şaziye (2022), 1972 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı ile 05.04.2022 tarihinde Bartın'da yapılan görüşme.

Sevgi (2022), 1968 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı ile 05.04.2022 tarihinde Bartın'da yapılan görüşme.

Nermin (2022), 1956 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı ile 05.04.2022 tarihinde Bartın'da yapılan görüşme.

Beyhan (2022), 1973 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı ile 07.04.2022 tarihinde Bartın'da yapılan görüşme.

Müzeyyen (2022), 1965 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı ile 07.04.2022 tarihinde Bartın'da yapılan görüşme.

Filiz (2022), 1964 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı ile 07.04.2022 tarihinde Bartın'da yapılan görüşme.

Esmâ (2022), 1947 doğumlu, okuma yazma yok, ev hanımı ile 07.04.2022 tarihinde Bartın'da yapılan görüşme.

Ümran (2022), 1954 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı ile 07.04.2022 tarihinde Bartın'da yapılan görüşme.

Ayşe (2022), 1976 doğumlu, ilkokul mezunu, kantinci ile 18.04.2022 tarihinde Bartın'da yapılan görüşme.

Burcu (2022), 1960 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı ile 20.04.2022 tarihinde Bartın'da yapılan görüşme.

Halime (2022), 1964 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı ile 20.04.2022 tarihinde Bartın'da yapılan görüşme.

Kamuran (2022), 1965 doğumlu, ilkokul mezunu, ev hanımı ile 25.04.2022 tarihinde Bartın'da yapılan görüşme.